

Відгук

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора, професора кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету Грубінка Андрія Васильовича на дисертацію Владимира Володимирівича на тему: «Україна–НАТО: історико-політичний аспект співпраці (1991-2022 рр.)», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Актуальність теми дослідження. Кардинальні трансформації в системі світової та європейської безпеки як її складової зумовлюють необхідність дослідження та переосмислення історичного досвіду розвитку Північноатлантичного Альянсу від часу завершення періоду блокового протистояння до початку повномасштабної російсько-української війни. Зміна системи міжнародних відносин призвела до зміни стратегії і завдань функціонування даного найбільшого сучасного об'єднання держав Європи та Північної Америки заради підтримання стабільності і безпеки. Нові виклики європейській безпеці зумовили оновлення підходів, механізмів та інституційно-функціональних особливостей діяльності НАТО, якому довелося доводити свою потрібність та ефективність в нових геополітичних і безпекових умовах відновлення військово-політичного протистояння в Європі XXI століття.

Окрема роль в історії розвитку НАТО належить його відносинам з Україною, яка після проголошення незалежності тривалий час шукає свій шлях до омріяного членства в Альянсі як гарантію збереження власної державності, безпеки та добробуту. Цей шлях виявився вельми складним та неоднозначним як для України, так і для НАТО, що особливо помітно в умовах найбільш масштабної війни в Європі з часів Другої світової, епіцентром якої стала наша держава. Саме тому дослідження передумов, особливостей становлення та генези інтеграційного приєднання України до системи євроатлантичної безпеки в модерному форматі постбіполярного періоду в контексті пертурбацій сучасної системи міжнародних

відносин апіорі має непересічне значення та не потребує додаткового обґрунтування своєї актуальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Україна–Європа–Світ: цивілізаційні аспекти розвитку» (державний реєстраційний номер: 0120U101569), «Україна–Європа–Світ: історико-гуманітарний та безпековий вимір розвитку» (державний реєстраційний номер: 0125U003708).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в дисертації, відзначаються високим рівнем обґрунтованості, що забезпечується використанням адекватної методології, комплексним підходом до вивчення проблеми та залученням широкого кола джерел.

Автором опрацьовано значну кількість джерел (нормативні акти, мемуаристика, аналітичні матеріали, публікації в пресі та електронних медіа тощо), що стосуються відносин Україна – НАТО.

В основі методології дослідження лежить використання історико-генетичного, історико-хронологічного, порівняльно-історичного (компаративного) та інших спеціально-історичних методів. Запропоновано та обґрунтовано періодизацію становлення і розвитку відносин Україна – НАТО упродовж дослідженого періоду.

Фактично представлений рукопис є результатом оригінального завершеного комплексного дослідження монографічного рівня вказаної проблематики у конкретних хронологічних рамках. Здобувачем проведено огляд здобутків української і західної історіографії історії відносин Україна – НАТО у вказаних хронологічних рамках дослідження. Додаткового осмислення отримали поняття «зовнішня політика», «міжнародні відносини», «євроатлантична інтеграція», «євроатлантичний вибір», «безпека» тощо. Наведено авторські міркування щодо розвитку відносин між сторонами та процесу євроатлантичної інтеграції України.

Результати дослідження Володимира Владики достатньо апробовані в 9 наукових публікаціях (5 з них – у наукових фахових виданнях України, 4 – у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій).

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна представленого до захисту дослідження Володимира Владики полягає насамперед в обґрунтуванні еволюції відносин України з НАТО, яка демонструє трансформацію країни від реципієнта безпекових гарантій у 1990-х роках до ключового контриб'ютора та активного чинника модернізації трансатлантичної системи безпеки в умовах російської агресії. Автором обґрунтовано унікальну роль України як «східного щита» Альянсу. Простежено системний зв'язок між внутрішніми трансформаціями пострадянського простору і поступовим набуттям Україною геополітичної суб'єктності. Набули подальшого розвитку аналіз історико-політичних чинників утвердження міжнародної правосуб'єктності України як суверенного учасника системи міжнародних, дослідження геополітичних детермінант, що сформували фундамент для безпекового самовизначення України та еволюції її відносин з НАТО. Визначено динаміку трансформації взаємовідносин між Україною і НАТО від початкових етапів діалогу до рівня стратегічного партнерства. Додатково обґрунтовано та уточнено періодизацію співробітництва України і НАТО, що дозволило виділити перехід від моделі «партнерства заради стабільності» до стадії «інтеграції заради виживання та стримування» в умовах системної російської агресії.

Оцінка змісту та структури дисертації. Структура дисертації є логічною, відповідає меті і завданням дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет, хронологічні рамки, методологію та наукову новизну, практичне значення та апробацію результатів дослідження, структуру роботи.

У розділі 1 традиційно розглянуто та проаналізовано історіографію, джерельну базу і методологію дослідження.

Підрозділ 1.1. містить огляд стану наукової розробки проблеми. Автором розглянуто і систематизовано праці провідних українських та зарубіжних вчених з

проблеми. Обґрунтовано класифікацію праць попередників за проблемно-хронологічним принципом на основі поділу їх за трьома періодами: 1991–2004 рр. – формування теоретичного фундаменту та перехід від декларативного партнерства до прагматичної військово-технічної експертизи; 2005–2013 рр. – глибокий академічний синтез та обґрунтування євроатлантичної інтеграції як безальтернативного цивілізаційного вибору й магістрального шляху модернізації держави; від 2014 року і дотепер – за авторським визначенням «радикальна зміна наукової парадигми...» (с. 26). Цілком об'єктивно якісним вододілом історіографії проблематики визначено 2014 рік, з якого дослідження набули теоретико-прикладного характеру, враховуючи бойовий досвід України та взаємодії з НАТО в умовах військового конфлікту.

У підрозділі 1.2. достовірність результатів підтверджується опрацюванням широкої і різноманітної джерельної бази. Основний масив джерел склали нормативно-правових актів та офіційних документів України і НАТО; статистично-аналітичних даних міжнародних інституцій; документальних свідчень регіонального співробітництва; матеріалів провідних аналітичних центрів; цифрових ресурсів військової преси та офіційних медіа-архівів.

Підрозділ 1.3. містить представлення методологічної бази дослідження, яку сформувавши принципи історизму та об'єктивності, система загально-наукових, частково-наукових та спеціально-наукових (спеціально-історичних) методів, міждисциплінарний підхід. Методологія дослідження достатньо різноманітна, що забезпечило належний рівень його виконання та об'єктивність результатів. В контексті аналізу теоретичної бази дослідження важливою є актуалізація наукових трактувань понять «зовнішня політика», «міжнародні відносини», «євроатлантична інтеграція», «євроатлантичний вибір», «безпека», «сіра зона», «східний щит», «донор безпеки» тощо.

У розділі 2 увага зосереджена на дослідженні історичних передумов розвитку співпраці України і НАТО та її початкового періоду у першій половині 1990-х років. У підрозділі 2.1. розглянуто політико-соціальні перетворення у світовому та регіональному вимірах наприкінці існування СРСР. Констатовано зміни в системі

міжнародних відносин, регіональній безпеці, які створили підстави для початку реформування самого Північноатлантичного Альянсу і сприятливі умови для налагодження та розвитку відносин НАТО – Україна. Подано широкий огляд розвитку міжнародних відносин на пострадянському просторі на етапі та одразу після розпаду СРСР. Враховано навіть позицію Японії щодо розпаду СРСР та формування нової військово-політичної реальності на євроатлантичному просторі. Показано безпекові виклики, перед яким опинилася молода Українська держава одразу після здобуття незалежності, що змусили її керівництво шукати шляхів зближення з Альянсом.

У підрозділі 2.2. представлено результати дослідження історичних процесів становлення та інституціалізації відносин України з НАТО на початковому етапі співпраці у 1991–1996 роках. Наголошено на особливостях формування політики НАТО щодо пострадянських держав, зокрема України. Ідеться про те, що «саме в цей період Україна виборола право на унікальний статус у відносинах з Альянсом», що артикулює автор як «особливі відносини» (с. 123).

Наступний розділ 3 подає результати дослідження основних етапів співпраці України і НАТО у 1997 – 2022 роках. У підрозділі 3.1 представлено аналіз процесу становлення особливого партнерства України з НАТО (1997 – 2000 рр.). Ідеться як про інституційну складову, так і практичні аспекти співпраці, наприклад участь України у багатонаціональних військових навчаннях.

Привертає увагу зміст підрозділу 3.2., де дисертант представив результати дослідження історії змін на шляху євроатлантичної інтеграції України у 2000 – 2013 роках. Окрему увагу приділено ролі подій в Україні 2004 – 2005 років. Детально проаналізовано кризовий для євроатлантичної інтеграції України період 2010 – 2013 років – період правління президента Януковича і тимчасове повернення до позаблокового статусу. Автор слушно наголошує, що геополітична стратегія В. Януковича призвела до витіснення України в «сіру зону безпеки» (с. 164). Період 2010 – 2013 років характеризується як «системна деструкція попередніх здобутків» у відносинах України і НАТО.

Особливу увагу привертає зміст параграфу 3.3. «Трансформація євроатлантичного курсу України в умовах російської збройної агресії (2013–2022), де дисертантом проаналізовано реакцію НАТО на події в Україні, анексію Криму та частини Донбасу РФ, допомогу структур НАТО Україні в умовах фактичної війни. Як слушно зазначено в роботі, «Україна стала практичним майданчиком для апробації механізмів реагування на гібридні загрози, що зробило співпрацю взаємовигідною» (с. 173). Розбудова ЗСУ відповідно до євроатлантичних стандартів в останні роки перед повномасштабним вторгненням, на думку дисертанта, стала «вирішальним чинником збереження державності» (с. 180).

У розділі 4 подано результати дослідження практичних аспектів співробітництва України і НАТО як чинник модернізації усієї колективної системи безпеки. Набутий в ході протистояння з РФ практичний досвід та потенціал Збройних Сил України розглядається як активний чинник модернізації системи трансатлантичної безпеки (підрозділ 4.1.). Розглянуто конкретні напрями, за якими цей досвід передавався НАТО як конкретний процес посилення спроможностей Альянсу. Водночас окрему увагу дослідник приділив розгляду програм та механізмів підготовки ЗСУ з боку НАТО. Звідси випливає, що Україна з її значними військовими ресурсами, набутими та апробованими в тому числі завдяки допомозі держав-членів та структур НАТО, де-факто уже доволі глибоко інтегрувалася в систему функціонування Альянсу і стала її невід'ємною складовою.

У підрозділі 4.2. «Геополітична роль України у формуванні нової архітектури безпеки на східному фланзі Альянсу» ідеться про зміну геополітичного статусу України, пов'язаний з її виходом за межі концепції «буферної зони» або «сірої зони» між НАТО та РФ, що стало визначальним для стабілізації Чорноморсько-Балтійського регіону в умовах російської агресії. Україна є стримувачем агресії Росії проти всієї Європи. Відсутність членства України в НАТО та минулий статус держави спричинили її вразливість до зовнішньої експансії. Водночас гальмування інтеграції в НАТО України спричинили і зволікання з реформами та інші її внутрішні проблеми. В умовах відсутності членства України в НАТО акцентовано увагу на актуальності і дієвості реалізації концепції «гнучкої безпеки», яка формує

базову роль України як гаранта європейської безпеки на Східному фланзі НАТО. Проявом такої концепції стала тактика формування малих альянсів з державами-членами НАТО (наприклад, Люблінський трикутник).

Висновки дисертаційної роботи повністю відповідають визначеним меті і завданням, спрямовані на їх досягнення та вирішення, а наведені в них твердження є обґрунтованими і логічно викладеними.

Список використаних джерел та літератури відповідає виду і проблематиці наукової роботи, інформативний та логічно структурований за розділами.

Академічна доброчесність. Унаслідок оцінки дисертаційної роботи та наукових публікацій автора порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні аспекти та рекомендації. Незважаючи на високу оцінку дисертаційного дослідження Володимира Владики, вважаємо за необхідне висловити певні зауваження та міркування.

1. У підрозділі 1.1. на стор. 26 в класифікації історіографії дослідження за проблемно-хронологічним принципом варто, по-перше, чітко визначитися з вживанням термінів «етап» – «період», і по-друге, хронологічно конкретизувати третій період та виділити четвертий, сформулювавши їх в такій послідовності: 2014 – 2022 роки – період «радикальної зміни наукової парадигми, де фокус досліджень змістився на розробку стратегій протидії гібридним загрозам», що було характерно саме для цього періоду російсько-українського протистояння; від 2022 року до сучасності – період «інструментального забезпечення інтеграції як єдиного гаранта збереження національного суверенітету в умовах воєнної агресії» Тобто необхідно виділити період після верхньої хронологічної межі авторського дослідження, що логічно охоплює час переосмислення проблематики після 2022 року.

2. У параграфі 1.2. «Джерельна база» в рамках першої групи джерел (нормативно-правові акти та офіційні документи) варто окремо виділити підгрупу Стратегічні концепції НАТО. Ідеться усього про три документи 1991, 1999 та 2022 років, тексти яких дають розуміння концептуальних трансформацій завдань

діяльності НАТО на різних історичних етапах та відповідно установок щодо співпраці з Україною.

3. Верхню хронологічну межу дослідження варто конкретизувати – червень 2022 року – прийняття на Мадридському саміті НАТО нової Стратегії концепції Альянсу, яка вперше з 1999 зафіксувала нові реалії системи євроатлантичної безпеки.

4. На сторінці 39 дисертації автором вказано, що «у джерельну базу дослідження включено також ... матеріали міжнародних наукових конференцій, наукові збірники та публікації...». Однак наукові публікації в історичній науці не вважаються джерелами дослідження, а відносяться до його історіографії.

5. В роботі варто було згадати про слабкі сторони функціонування Альянсу саме на початковому етапі повномасштабної військової агресії Росії проти України на весні 2022 року. Адже тоді НАТО себе практично не проявило як хаб допомоги Україні. Натомість остання надходила переважно від окремих держав через двосторонні контакти і Контактної групи допомоги Україні «Рамштайн».

6. Варто більш критично підійти до аналізу здатності сучасного НАТО стати дієвим гарантом безпеки для України в силу оперативної процедурної та військово-технічної неспроможності ефективно протидіяти практиці застосування новітніх озброєнь і тактики військової агресії, насамперед з використанням дронів технологій.

7. Також варто більш чітко розставити акценти щодо процедурних проблем прийняття рішень в структурах НАТО, які явно стоять на заваді набуттю членства України. Звідси і необхідність подати авторську позицію щодо того, чому саме НАТО продовжує далі гальмувати питання прийняття України до своїх лав і чи взагалі необхідно спішити Україні з членством в умовах поступового виходу українського ВПК на рівень домінування в системі військово-технічного сегмента функціонування європейської системи безпеки.

Загалом висловлені зауваження і побажання здебільшого мають рекомендаційний характер та можуть бути успішно враховані дослідником у подальшій науковій роботі. Вони не впливають на загальну високу оцінку

дисертаційного дослідження, яке має самостійний, оригінальний і завершений характер.

Відповідність роботи встановленим вимогам. Представлена до захисту дисертаційна робота відповідає кваліфікаційним вимогам. Положення, що виносяться на захист, сформульовані чітко, відповідають предмету, меті та завданням дослідження, науково аргументовані, відзначаються науковою новизною і достатньо апробовані.

Загальний висновок. На основі зазначеного вважаємо, що дисертаційне дослідження Владика Володимира Васильовича «Україна–НАТО: історико-політичний аспект співпраці (1991-2022 рр.)», подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії, містить обґрунтовані та достовірні наукові результати і висновки, за своїм науковим рівнем і практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам, що передбачені наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», із змінами, внесеними Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022 року та № 502 від 19.05.2023 року, а її автор Владика Володимир Васильович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та
конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету

Андрій ГРУБІНКО

